

FARG'ONA HUDUDIDA TARQALGAN TUPROQLARNING SIFAT KO'RSATGICHLARI VA SUG'ORILADIGAN TUPROQLARNING EROZIYALASHGANLIGIGA KO'RA TASNIFI (TUMANLAR KESIMIDA)

Ma'rufjonov Javohir

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada janubiy Farg'ona, shimoliy, markaziy Farg'ona hududida tarqalgan tuproqlarning sifat ko'rsatgichlari, qolaversa sug'oriladigan tuproqlarning eroziyalashganligiga ko'ra tasnifi, sug'oriladigan tuproqlarning mexanik tarkibiga ko'ra tavsiflari haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *tuproq, eroziya, loyli, qumloqli, og'ir qumoqli, yuvilmagan, yuvilgan, sifat baxosi, masshtab.*

Аннотация: *В данной статье рассмотрены качественные показатели почв, распространенных в южной Ферганской, северной и центральной Ферганской областях, а также классификация орошаемых почв по степени эрозии, характеристика орошаемых почв по их механическим свойствам. состав, даны.*

Ключевые слова: *почва, эрозия, ил, суглинок, тяжелый песок, непромытый, промытый, оценка качества, масштаб.*

Annotation: *In this article, the quality indicators of the soils distributed in the southern Fergana, northern and central Fergana regions, as well as the classification of the irrigated soils according to the degree of erosion, the characteristics of the irrigated soils according to their mechanical composition, are given.*

Key words: *soil, erosion, silt, loam, heavy sand, unwashed, washed, quality assessment, scale.*

Farg'ona viloyatining geologik va yer yuzasining tuzilishi, iqlimi, yerosti suvlarining xususiyatlari bir xil bo'lmaganligi sababli uning tuproqlari ham xilma-xil.

Uning markaziy past qismida, Sirdaryo qayirlarida o'tloq, o'tloqbotqoq, grunt suvi yuza joylarda botqoq-sho'rxok, sho'rxok, Yozyovon va Qoraqalpoq cho'lida qumoq, qumli tuproqlar hosil bo'lgan. Viloyatning yerosti suvlari chuqur bo'lgan tekislik qismida va adirlarda och tusli, oddiy (tipik) va to'q tusli bo'z tuproqlar tarqalgan. O'lkaning 300 — 500 m balandliklarida och tusli bo'z tuproqlar (chirindi miqdori 1 — 1,5 foiz), 500 — 800 m balandliklarda oddiy (tipik) bo'z tuproq (chirindi miqdori 1,5 — 2,5 foiz) tarqalgan.

Okean sathidan 800 — 1400 m balandliklarda to'q tusli bo'z tuproqlar (chirindi miqdori 3,5 — 4 foiz) tarqalgan.

O'simliklari va hayvonot dunyosi. Viloyatning markaziy qismidagi sho'rxok yerlarda o'simliklardan pashmak, baliqko'z, seta, sho'ra, yulg'un, qumli yerlarida esa juzg'un, quyonsuyak, saksovolni uchratishimiz mumkin. Sirdaryo yoqalarida yantoq, yulg'un, qamish, tol, yovvoyi jiyda kabi o'simliklar o'sadi.

Adirliliklarida esa bahorda qo'ng'irbosh, shaytonkavush o'sadi, yoz oylarida ularni qurib qolganliklarini ko'rishimiz mumkin, ayrim o'simliklar quriganidan so'ng boshqalari yaxshi rivojlanadi. Masalan: oq kavrak, oq shuvoq, qizil burgan, chalov o'sishni davom ettiradi.

NATIJA VA MUHOKAMA.

Farg'ona viloyatining 1:400 000 masshtabli xaritaga e'tior berib qaraydigan bo'lsak, unda birqancha ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin. Masalan: sug'oriladigan tuproqlarning sifat baxosiga e'tibor qaratadigan bo'lsa, yomon sug'oriladigan yerlar miqdori 0,5% ni, o'rtachadan past sug'oriladigan yerlar miqdori 23,2% ni, o'rtacha sug'oriladigan yerlar esa qariyb 39,5% ni, yaxshi sug'oriladigan yerlar 34,7% ni hamda juda yaxshi sug'oriladigan yerlar 2,1% ni tashkil qilishini ko'rish mumkin.

Bundan

tashqari sug'oriladigan tuproqlarning erroziyalashganligiga ko'ra tavsifiga qaraydigan bo'lsak (% hisobida), quyidagi ma'lumotlarga duch kelamiz. Sug'oriladigan tuproqlarning erroziyaga ko'ra tavsifi 4 guruh asosida ko'rib chiqadigan bo'lsak. Bular:

1. Yuvilmagan;
2. Kuchsiz yuvilgan;
3. O'rtacha yuvilgan;
4. Kuchli yuvilgan

Buvayda, Dang'ara, Yozyovon, Furqat hamda O'zbekiston tumanlarida to'laqonli yuvilmagan tuproqlarni uchratish mumkin. Bag'dod tumanida 97,9% yuvilmagan hamda 2,1% kuchsiz yuvilgan tuproqlarni uchratish mumkin. Beshariq tumanida 99,2% yuvilmagan, 0,8% kuchsiz yuvilgan tuproqlarni ko'rish mumkin. 96,5% yuvilmagan, 2% kuchsiz yuvilgan, 1,5% o'rtacha yuvilgan tuproqlarni esa Oltiariq tumanida uchratish mumkin. Oxunboboyev (hozirgi Qo'shtepa) tumanida esa 98,1% yuvilmagan, 1,2% kuchsiz yuvilgan, 0,4% o'rtacha yuvilgan, 0,3% kuchli yuvilgan; Rishton tumanida yuvilmagan tuproqlar miqdori 89,7%, 10,3%i esa kuchsiz yuilgan tuproqlardir. So'x tumanida 58,7% yuilmagan, 41,3% kuchsiz yuvilgan; Toshloq tumanida 89,8% yuvilmagan, 10,2% esa kuchsiz yuvilgan; Uchko'prik tumanida yuvilmagan hamda kuchsiz yuvilgan tuproqlar nisbati 98%:2% ni tashkil qilmoqda. Farg'ona tumanida 84% yuvilmagan, 15,2% kuchsiz yuvilgan, 0,8% o'rtacha yuvilgan tuproqlarni ko'rish mumkin. Quva tumanida ham to'rttala turni uchratish mumkin. Yuvilmagan tuproqlar 88,95, kuchsiz yuvilgan 6,3% , o'rtacha yuvilgan 3,6% hamda kuchli yuvilgan 1,2%ni tashkil qilmoqda. Yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqib yuilmagan tuproqlar eng ko'p tarqalgan tuproqlar hisoblanib, viloyatlar kesimi bo'yicha 94,6% ni tashkil qildi. Kuchsiz yuvilgan tuproqlar 4,8%; o'rtacha yuvilgan tuproqlar 0,4% va kuchli yuilgan tuproqlar 0,2% ni tashkil qilmoqda.

Sug'oriladigan tuproqlarning mexanik tarkibiga ko'ra ham to'rt guruh asosida ko'rib chiqadigan bo'lsak. Bularga:

1. Og'ir qumoqli va loyli
2. O'tra qumoqli
3. Yengil qumoqli
4. Qumloqli tuproqlar misolida.

Bag'dod tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar 6,8% ni, o'rtacha qumoqli tuproqlar 39,1%ni, yengil qumoqli tuproqlar 45% ni hamda qumloqli tuproqlar 9,1% ni tashkil qiladi. Beshariq tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar foizi 11,8 ni ko'rsatmada, o'rtacha qumoqli tuproqlar esa 16,7% ni tashkil qilmoqda, yengil qumoqli tuproqlar 43,1%, qumloqli tuproqlar 28,4% ni tashkil qilmoqda. Buvayda tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar 21,5%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 28,9% , yengil qumoqli tuproqlar 22,8%, qumloqli tuproqlar 26,8% ni tashkil qilmoqda. Dang'ara tumanining o'rtacha qumoqli va loyli tuproqlari salmog'i 7% ni, o'rtacha qumoqli tuproqlari 17,5% ni, yengil qumoqli tuproqlar 58% ni tashkil qilsa, qumloqli tuproqlar esa 17,5% ni tashkil qiladi. Markaziy Farg'onaning Yozyovon tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlari 12,7%, o'rtacha qumoqli tuproqlari 26,3%, yengil qumoqli tuproqlar 30,8%, qumloqli tuproqlar 30,2% ni tashkil qilmoqda. Oltiariq tumanida og'ir qumloqli va loyli tuproqlar 12,5%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 45,4%, yengil qumoqli tuproqlar 30,8% hamda qumloqli tuproqlar 11,3% ni tashkil qiladi. Oxunboboyev (hozirgi Qo'shtepa) tumanida esa og'ir qumoqli va loyli tuproqlar 10,8%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 41,5%, yengil qumoqli tuproqlar 23,1%, qumloqli tuproqlar 24,6% ni tashkil qilmoqda. Rishton tumaniga keladigan bo'lsak bu yerda og'ir qumoqli va loyli tuproqlar bor yo'g'i 1,7% ni, o'rtacha qumoqli tuproqlar 33,4%, yengil qumoqli tuproqlar 30,7%, qumloqli tuproqlar 34,2% ni tashkil qiladi. So'x tumani tomon harakat natijasida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 23,7%, o'rta qumoqli tuproqlar 49,8%, yengil qumoqli tuproqlar 26,5% ni tashkil qilsa, qumloqli tuproqlarni esa umuman uchratmaslik ham mumkin. Toshloq tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar 15,2%, o'rta qumoqli tuproqlar 37,4%, yengil qumoqli tuproqlar 27,2%, qumloqli tuproqlar 20,2% ni tashkil qiladi. Uchko'prik tumanida og'ir qumoqli va loyli tuproqlar 3,5%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 9,5%, yengil qumoqli tuproqlar 53,5% hamda qumloqli tuproqlar 33,5% ni tashkil qiladi. Farg'ona tumanida o'gir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 10,9%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 51,1%, yengil qumoqli tuproqlar 29%, qumloqli tuproqlar 9% ni tashkil qiladi. Furqat tumanida o'gir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 8,3%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 26,4%, yengil qumoqli tuproqlar 35,2%, qumloqli tuproqlar 30,3% ni tashkil qiladi. O'zbekiston tumanida ham o'gir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 8,3%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 32,8%, yengil qumoqli tuproqlar 41,5%, qumloqli tuproqlar 17,4% ni tashkil qiladi. Ana endi Quva tumaniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bu yerda o'gir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 42%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 36,6%, yengil qumoqli tuproqlar 9%, qumloqli tuproqlar 12,4% ni tashkil qiladi. Endi esa

sug'oriladigan tuproqlarni mexanik tarkibiga ko'ra tasnifini viloyatlar kesimida ko'radigan bo'lsak, o'gir qumoqli va loyli tuproqlar miqdori 11,7%, o'rtacha qumoqli tuproqlar 33,3%, yengil qumoqli tuproqlar 34,2%, qumloqli tuproqlar 20,8% ni tashkil qiladi. Eng ko'p og'ir qumoqli va loyli tuproqlar tarqalgan tuman Quva tumani, eng ko'p o'rta qumoqli tuproqlar tarqalgan tuman Farg'ona tumani, eng ko'p yengil qumoqli tuproqlar tarqalgan tuman Dang'ara tumani bo'lsa, eng ko'p qumloqli tuproqlar tarqalgan tuman esa Rishton tumaniga to'g'ri kelmoqda.

XULOSA.

Xulosa qilib aytganda Farg'ona viloyati hududidagi tumanlarning deyarli barchasida yuvilmagan, kuchsiz yuvilgan o'rtacha yuvilgan, kuchli yuvilgan tuproqlarni uchratishimiz mumkin. Bundan tashqari og'ir qumoqli va loyli, o'tra qumoqli, yengil qumoqli, qumloqli tuproqlar ha uchrashiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Qumoqli tuproqlarni qishloq xo'jaligida o'z ahamiyati bo'lib, ular hosilga ham o'z tasirini ko'rsatadi. Nafaqat hosilga balki u suv o'tkazuvchanlik va daraxt yoki boshqa o'simliklar ildizini pastki tomon kirib borishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. Imomaliyev, A. Zikriyoyev "Biology of plants" Tashkent "Teacher" 1990.
2. A. Razumov "Canning fruits and vegetables at home". Tashkent "Mehnat" 1987.
3. A. Rasulov. Storage of vegetable, potato and potato crops. Tashkent 1995.
4. Atabayeva H.N., Rozmatov R. Advanced technologies of cultivation of field crops. Stone DAU. 2004.
5. Atabayeva H.N., Umarov E. Plant science. "National Encyclopedia of Uzbekistan" State Scientific Publishing House. Tashkent 2007.
6. V. Zuyev, A. Abdullayev - vegetable crops and their cultivation technology. Tashkent "Mehnat" 1997.
7. Ye. P. Shirikov, V. I. Polegiyev "Technology of storage and processing of production, production, production and standardization". Tashkent "Mehnat" 1991.
8. Zuyev.V, Vegetable crops and their cultivation technology. Tashkent 1997.
9. I. Boriyev, R. Rizayev "Biochemistry and technology of fruit - grape products" Tashkent "Mehnat" 1996.